

BAKA L. PATRIK

Múltunk ítélőszék előtt – felmentenek valaha?

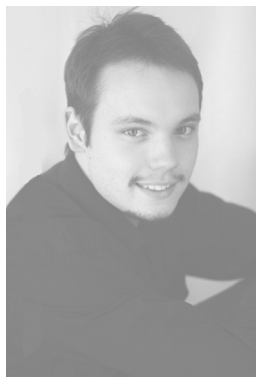
Popély Árpád – Simon Attila – Szarka László: Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?

¹ Miroslav HROCH, *A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: A nemzetépítés folyamata Európában*, Regio, 2000/3., 4.

Még ez év februárjában, a Selye János Egyetem magyar–történelem szakos, másodéves hallgatójaként volt szerencsém meghallgatni Vajda Barnabás előadásait a nagy francia forradalomról. E mindenki számára ismert, cirka huszonöt esztendő magába foglaló esemény-sorozat azonban nem csupán a polgárosodás drasztikus kiszélesedését, de új eszméket, és az identitás ugyancsak újszerű meghatározását hagyta ránk.

Az ancien régime bukásával a régi, piramisszerű társadalmi hierarchia – fentről lefelé: arisztokrácia → papság → polgárság – összeomlott, és egy új, évgyűrűk módjára rendeződő struktúra jött létre, melynek peremvidékeiről haladva a centrum felé immár az ember → nemzet → polgár kategóriákat találhatjuk. Amíg az előző szerkezet érthetően a születési előjog, a vagyon és – a sorban legjobb esetben harmadikként – a hivatás alapján szerveződött, a felsoroltaknál „alantasabb” rétegeket pedig teljesen kirekesztette a döntéshozatalból, úgy az utóbbi már minden emberre kiterjesztette az égiszét. Ettől kezdve az egyes személyek jelentőségét a korábbi kategóriákon túl – bár esett egy-két kísérlet ezek megszüntetésére, az évekig formálódó új rendszer azonban magával sodorta e próbálkozásokat – újabb, korábban nem létezők szerint is osztályozni kívánta. Ezek közül egyik legmeghatározóbb volt a nemzetiség.

Természetesen nem kívánom azt állítani, hogy az 1789-es eseményeket megelőzően nem létezett egyfajta francia, angol, vagy más etnikai öntudat, hisz mint ahogy azt a nemzetek kialakulásával foglalkozó neves cseh történész, Miroslav Hroch is írja: „Az értelmiségiek csak akkor »találhatják ki« a nemzeti közösséget, ha már megvannak a nemzet kialakulásának bizonyos objektív előfeltételei.”¹ Az idézett mondatban azonban – igaz, kissé ironikusan – ki van emelve egy szókapcsolat: a „találhatják ki”. Valójában pontosan erről volt szó. A nagy francia forradalmat megelőzően nem az számított, hogy ki melyik ország, vagy épp melyik nemzet gyermeke. Egy jónak ígérkező házasság mindössze azon múltott, hogy az érintett arisztokrata férj egy ugyancsak arisztokrata feleséget vihessen haza, s mint ahogy történt ez „kicsiben” a grófoknál és báróknál, úgy esett meg nagyban az uralkodói dinasztikus kapcsolatok esetében. A vagyon és a szár-

mazás számított, nem pedig a nyelv, amin beszélt, s még kevésbé az akkor még nem is létező nemzeti identitás. Az, ha egy francia márkai egy lengyel bárónővel házasodott, ilyenformán természetes volt, egy alsóbb réteg lányához való, nyilvánosan felvállalt közeledés azonban általános felháborodást keltett. Meg kell jegyezni persze, hogy az utóbbi igen ritkán fordult elő.

A nemzet fogalma tehát a már sokat emlegetett forradalom saráiban és véreben fogant, s lett egy olyan – esetenként igen rémisztő – szellemmé, mely még napjainkban is nagyban – ha nem elsőrendű tényezőként – befolyásolja az egyes országok, népek (nemzetek!) közti politikát. A nemzetbe ezen túl mindenki beletartozott, aki az adott kultúrán nevelkedett, az adott nyelvet beszélte, és az adott nép/ország történelmét élte meg a sajátjaként. A nemesekből megszülettek a gazdagok, a szegények pedig... hát ők javarészt épp olyan szegények maradtak, mint korábban, de a két periférikus réteget immár összekötötte valami: a nemzeti identitástudat. Az egyes államok közti konfrontáció immár nem „csupán” dinasztiák tekintélyharcának számított, hanem nemzeti egységbe tömörült népek indulatoktól fűtött viszálya lett, melynek végét nem a korábban megszkott megegyezéses béke, de a nemzet által kollektív fájdalomként megélt diktátum jelentette... az ilyen pedig bosszúért kiáltott.

Ezen a ponton, kissé hosszúra nyúlt bevezetőm után kívánok hozzáfogni a Selye János Egyetem történész-triumvirátusának nevével fémjelzett kötet bemutatásához.

Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai? Így hangzik a kérdés, mely körül a három szerző esszészerű írásai rendeződnek, egymástól helyenként nagyobb, máskor elenyésző távolságra... értve ez alatt persze az időbeli távlatokat. A felvidéki/szlovákiai magyarság történetében sarkalathelyeknek számító eseményeket a szerzők javarészt szakterületükhöz igazodva osztották fel egymás között. Így Simon Attila (a továbbiakban SA) főként a szlovákiai magyarság két világháború közötti, Popély Árpád (a továbbiakban PA) a második világháború utáni történetével foglalkozik, Szarka László (a továbbiakban SzL) pedig – esetenként túllépve konkrét szakterülete keretein – az ezen időszakokat megelőző eseményeket dolgozza fel.

A *Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?* című kötet Berényi József előszavával nyit, mely főként a munka keletkezésének körülményeivel foglalkozik, és azt boncolgatja, miért is fontos a címben felvetett kérdés tisztázása.

Az előszót követően SA az opus címével azonos fejlécű szövegét olvashatjuk, melyben az író a Felvidék szó etimológiájával, és a történelmi korok során végbement jelentésváltozásaival foglalkozik. Részletesen kifejti, miként lett a pusztán geológiai viszonyokat meghatározó szóból politikai vitákat kiváltó fogalom.

SA *A magyar honfoglalók és a szláv lakosság* c. írása a Kárpát-medencei magyar történelem úgyszólván első felvonásáról szól, az itt talált – letelepedett, főként földműveléssel foglalkozó – szláv őslakosság, és az érkező – nomád, állattenyésztő – magyar népesség kul-

2 Az oldalszámok – a továbbiakban is – a következő kiadásra vonatkoznak:
POPÉLY Árpád –
SIMON Attila –
SZARKA László,
Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?,
Fiatalok a Jövőért
Polgári Társulás,
Pozsony, é. n.

túrájának egymásra hatásáról szól. „Nem egymás alá és fölé rendelt, fejlettebb és fejletlenebb kultúrák közötti interakcióról volt szó, hanem egymástól különböző, egymást kiegészítő kultúrák kapcsolatairól, amelyek kölcsönösen hatottak egymásra.” (11.)²

SzL *A nyitrai fejedelemség (dukátus) és a morva-szláv folytonosság* c. dolgozata elsősorban a címben felvetett morva-szláv folytonosság elméletnek ered a nyomába, mely szerint a szlovák államiság alapjai már a 7–8. századi Avar Birodalom időszakában is fellelhetők, és végigkísérik az Árpád-kort is. Zsoldos Attilát idézve leszögezi azonban, hogy „Azt a szlovák történetírásban jelen levő álláspontot, mely szerint a nyitrai dukátus morva gyökerekkel rendelkezett és a 10. századtól folyamatosan létezett volna, adataink nem igazolják” (13). Néhány gondolat erejéig elidőzik még a Csák Máté tartományát „körüllengő” romantikus elképzelés fölött is.

SA *Csupán magyar nemzeti küzdelem volt-e a Rákóczi-szabadságharc?* c. munkája a Rákóczi-féle szabadságharcot még a nemzeti dimenziót megelőző eseményként mutatja be, mely a maga multikulturális jellegével az összes magyarországi náció érdekét képviselte, szembehelyezkedve az elnyomó hatalommal. Az író szerint ezen esemény ilyenformán méltó módon rászolgál(hatna) az egységet képviselő esemény státuszára, mindkét nép történetében.

SzL *Patriotizmus és lojalitás a soknyelvű Magyar Királyságban* c. szövegében a szerző szót ejt a latint egyre inkább felváltó nemzeti nyelvek térnyeréséről, és a nemzeti identitást megelőző államhoz/hazához kötődő önidentitástudatról, a hungarusról. Bél Mátyás, Kollár Ádám Ferenc és Hajnóczy József ennek köszönhetően válhattak nem csupán egy nemzet jeles történelmi személyiségeivé.

SzL *A reformkori nyelvharcoktól a magyar nemzetállam programjáiig* c. írása a reformkori országgyűlések, illetve a '48/49-es szabadságharc korának változásaival foglalkozik. Szót ejt arról a sajnálatos tényről, hogy a magyar nyelv hivatalossá válásával az állam vezetői a többi etnikum saját nemzeti törekvéseivel szemben hasonlóan reagáltak, mint tette azt Bécs vele szemben. Kossuth szavait idézve: „Nemzet annyi mint állam, ezt csak történelem alkothat.” (18.) Tény azonban, hogy megkésve bár, de a vezetés végül jelentős lépéseket tett a nemzetiségek irányába. Ekkor azonban már késő volt.

SzL *Magyarosodás és magyarosítás* c. dolgozata az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést követő gazdasági, infrastrukturális és oktatásügyi virágzásról ír, illetve ezek magyarosító hatásairól – belső migráció az ipari központok felé –, de az ilyenformán természetes, de az ilyenformán természetes, életformaváltást is jelentő folyamatot sürgetni kívánó, türelmetlen magyar állami intézkedésekről is.

SzL *A trianoni határok nagyhatalmi kijelölése* c. munkája áttekin-tést ad a Kárpát-medence etnikai változásairól Mohács és Trianon között. Ezt követve a 19. századi szlovák autonóm törekvésektől eljut az etnikai határokat ugyancsak figyelmen kívül hagyó 1920. június 4-ei trianoni békeszerződésig. A területek jövőbeli hovatartozásáról döntő delegáció egyik tagja, a brit Nicolson így írt a naplójába: „...fáj

a szívem, hogy olyan igényt kell támogatnom, amivel nem értek egyet. Aggódom a cseh állam jövődö politikai arculata miatt, ha szilárdan ellenséges beállítottságú választópölgárokat kell megemészteniük...” (23.)

SA *A masaryki demokrácia, avagy az emberarcú nacionalizmus* c. szövege az első Csehszlovák Köztársaságot, a közép-európai térség legdemokratikusabb államát meghatározó jogokról (pl. titkos szavazás) olvashatunk, ugyanakkor ráláthatunk arra is, hogy bár e jogok minden állampölgárra érvényesek voltak, a cseh-szlovák nemzet azonban végig kivételezett szerepben maradt. Ami az államalkotó nemzet becsületére vált (Csehszlovákia megalakulásának, ill. Masaryk születésnapjának minden évben történő megünneplése), az az etnikumok saját megemlékezései esetében büntetendö volt.

SA *Sortüzek és áldozataik* c. írásában az 1907 és 1938 közt i tragédiákat tekinti át. A szlovákságot ért atrocitások közül szó esik a csernovai és a nagysurányi esetekről, velük szemben azonban bemutatásra kerül több, a magyarság ellen elkövetett támadás is (pl. Pozsony, Kassa, Zseliz, Osgyán). A szerző következtetése azonban példát statuáló: „A fenti tragédiák nem két nép gyűlölködésének, hanem sokkal inkább az aktuális hatalom önkontrollja hiányának voltak a következményei. Az áldozatokért és azok elhallgatásáért sohasem a másik nemzet a felelős, hanem mindig konkrét személyek.”

SA *Dél-Szlovákia elmagyarosodásának mítosza* c. dolgozatának elején bemutatásra kerül Dél-Szlovákia etnikai viszonyainak alakulása 1919 és 2001 között; hogy miként lett a 613 magyar többségű településből mindössze 410. Szó esik a deportálásokról, a lakosságcsereéröl és a térségbe irányuló szlovák betelepítésekéröl is. A fejezet végén a dél-szlovákiai magyar központok, tehát a városok erős asszimilációja kerül bemutatásra.

SA *Az első bécsi döntés megítélése* c. munkájában a szerző a fejlécben szereplő határozat magyar – etnikai, igazságos – és szlovák – fasiszta, igazságtalan – megítéléséröl ír, majd áttekinti a döntés előzményeit. Zárszóként a határozatot a szerző a trianoninál egy jóval igazságosabb döntésként értékeli.

SA *A szlovák lakosság üldözése és elüldözése az első bécsi döntést követően* c. szövegében a Magyarországhoz került területek szlovák lakosságának történetét mutatja be. Az önkéntes, illetve esetenként kényszerű elvándorlás folyamatosan zajlott, a Horthy-korszak nemzetiségi politikája pedig éppolyan rossz volt, mint az I. világháború alatti. A nem megfelelő bánásmód elszenvedői a szlovákságon túl a Szlovákiában maradt magyarok voltak, kiknek jogai a reciprocitás elvéböl kifolyólag sorra enyésztek el.

SA *A kollektív bünösség fonák vádja* c. írása a kassai kormányprogramban (1945) kollektív bünösséggel sújtott magyarság helyzetét vizsgálja. Cáfolja az ítélet két alapvető indokát, melyek szerint részt vettek Cseh-Szlovákia szétverésében és kollaboráltak a fasiszmissal. A fejezetben szó esik még a szlovákiai politikai elit háború utáni gyors ideológiai átvédléséröl.

SA: *Háborús bünös, vagy hős? Esterházy János megítélése* c. dolgozata Esterházy életének korpuszát adja. Bemutatásra kerülnek a szlovák oldalról vele szemben felsorakoztatott vádak (fasiszta, hazaáruló), ellenjegyzésként azonban megjelennek a politikus ideológiai alapelvei (keresztény, erősen magyar szellem) is. „Esterházy nem volt más, mint egy a meggyözödéséhez erősen ragaszkodó politikus, akinek voltak hibái és rossz döntései. Mint általában ez a politikusoknál lenni szokott.” (37.)

PA *Lakosságcsere, nem azonos feltételek mellett* c. munkájában a két nem egyenrangú állam közt i egyezményt járja körül. Ennek célja a csehszlovák fél szempontjából egyértelműen a nemzetállami keret minél tisztább létrehozása volt. Toborzási akcióik számtalan esetben túlzóan ideális feltételekkel kecsegtették a magyarországi szlovákságot. A szerző értékelése szerint a magyar állam részéröl az egyezmény szlovákiai magyar

etnikum érdekében jött létre, hogy azok ne az agresszív belső széttelepítés – deportálás cseh területekre – áldozatai legyenek.

PA *Reszlovakizálás vagy elszlovákosítás?* c. szövege a csehországi deportálásokkal és a lakosságcserével egy időben zajló reszlovakizációs törekvésekkel foglalkozik, jegyezve annak céljait és módszereit. Ezeket jól szemlélteti a Slovenská liga egyik felhívása: „Szlovák vagy magyar? Válasszanak! Egyenrangú csehszlovák állampolgárok akarnak-e lenni, vagy hontalanok!” (40.) A folyamat azonban nem érte el a célját, a nacionalizmus visszaszorultával ugyanis egyre többen vállalták ismét magyarságukat.

PA *A kommunista párt és a magyar lakosság egyenjogúsításának kérdése* c. írásában azt a széles körben elfogadott frázist cáfolja, mely szerint a magyar kisebbség egyenjogúsítása az 1948-as kommunista fordulatnak köszönhető. PA természetesen nem vonja kétségbe, hogy a változás ebben az időben kezdődött, de azt nem a csehszlovák kommunista vezetés – korábban magyarellenes – érdemének, hanem a Moszkva program eredményének tudja be, ennek célja volt ugyanis a saját érdekszférájába tartozó államok viszonyainak rendezése.

SA *Az emberarcú szocializmus két arca* c. dolgozatában az 1968-as prágai tavasz eseményeinek korpuszát adja. Szól az Alexander Dubček vezetése alatt működő reformkommunisták „korlátozott demokráciáját” célzó törekvéseiről, a nemzeti kérdés feltámadásáról, a Csemadok egyenjogúsági törekvéseiről, majd a Moszkva nyomására történő, Csehszlovákiát lerohanó katonai akcióról, mely hamar véget vetett ennek az enyhén világosodó rendszernek.

PA *A beneši dekrétumok továbbélésének a kérdése* c. munkája az 1945 utáni, magyar kisebbség ellen irányuló intézkedéseket tekinti át, illetve azt, hogy az adott időszakban mivel is indokolták azok létjogosultságát. A kollektív bűnösségről éppúgy szó esik, mint a Beneš-dekrétumok „történetéről”, és azok jelenkori magyar–szlovák megítéléséről. A fejezet, s egyben a kötet esszéinek sora is PA értékes gondolataival zárul: „A koncentrációs táborokba hurcolt szlovákiai zsidókkal, a kitelepített szlovákiai vagy akár csehországi németekkel szembeni bocsánatkérés az 1990-es évek elején megtörtént, mint ahogy Magyarország is rég megkövette a Magyarországról kitelepített németeket és elhurcolt zsidókat. A szlovákiai magyarság megkövetése ezzel szemben közel hetven év elteltével is várat magára, ennek megtörténte nélkül viszont nehezen lesz megvalósítható a két nép közötti történelmi megbékélés.” (47.)

A kötet zárszavát Neszmeri Tünde gondolatai adják.

A Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai? c. munka egyes fejezeteit a taglalt témákhoz tartozó képanyag díszíti. Üzletekben bár nem forgalmazták, kiadója és együttműködő szervezeteinek hála azonban könnyen hozzáférhető, ráadásul a nagyobb terjesztést elősegítendő a Szabad Újság is hozzájárult, hogy fejezeteit egymás után megjelenesse.

A három történész nehéz vállalkozásba fogott, amikor megírta a bemutatásra került kötetet. Hála azonban közérthető és tartalmas stílusuknak, munkájuk a szűk keretek ellenére is elérte célját, és két-

ségekívül széles látókörhöz segíti hozzá a felvidéki/szlovákiai magyarság története iránt érdeklődőket. És hogy olykor kényes témákhoz nyúlnak? Történelemről beszélni e nélkül talán lehetetlen, de Popély Árpád, Simon Attila és Szarka László nyilvánvalóan jól tudják „Elegendő / harc, hogy a multat be kell vallani. / A Dunának, mely mult, jelen s jövőndő, / egymást ölelik lágy hullámai. / A harcot, amelyet őseink vívtak, / békévé oldja az emlékezés / s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés.”³

3 JÓZSEF Attila, *A Dunánál* (részlet).

POPÉLY ÁRPÁD – SIMON Attila – SZARKA László, *Felvidéki vagyok, vagy szlovákiai?*, Fiatalok a Jövőért Polgári Társulás, Pozsony, é. n.

Bird flying, művészkönyv, szitanyomat, 2001

Fotó: Marko Horban

